

УДК 070.482:330.11 “1991-2009”

Ірина Жердева

ПЕРІОДИКА ПРАВОСЛАВНИХ КОНФЕСІЙ УКРАЇНИ: СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНИЙ АСПЕКТ (1991 – 2009 рр.)

У статті на підставі дослідження православної періодики висвітлюються окремі аспекти соціального служіння православних конфесій. Розглядається діяльність православної церкви в економічній сфері.

Ключові слова: суспільство, церква, православ'я, преса, конфесія, видавництво, соціальне вчення, економіка, декларація, релігійна громада.

Периодика православных конфессий Украины: социаль- но-экономический аспект (1991 – 2009 гг.)

В статье на основе исследования православной периодики освещаются отдельные аспекты социального служения православных конфессий. Рассматривается деятельность православной церкви в экономической сфере.

Ключевые слова: общество, церковь, православие, пресса, конфессия, издательство, социальное учение, экономика, декларация, религиозное общество.

Periodicals of orthodox confessions of the Ukraine: social and economic are an aspect (1991-2009)

On the basis of research of orthodox periodicals light up the separate aspects of social service of orthodox confessions. Activity of orthodox church is examined in an economic sphere.

Keywords: society, church, orthodoxy, press, confession, publishing house, social studies, economy, declaration, religious society.

Історія православної церкви на пострадянському просторі була насичена складними й суперечливими подіями, багато з яких продовжують негативно впливати на сучасний стан православних конфесій України. Проте здобуття державної незалежності дало новий імпульс релігійному життю. Зміна світоглядних орієнтацій у суспільстві сприяла тому, що православну

церкву стали сприймати не лише як організацію віруючих, але й як інституцію зі своєю соціальною й ідеологічною доктринами. І хоча через секуляризацію сучасного суспільства православні духовні цінності ще не затребувані повною мірою, церква все більше впливає на духовно-моральний стан української спільноти.

Православна преса є вагомим джерелом для вивчення ситуації, яка склалася в українському православ'ї в період розбудови незалежної України. Проаналізуємо деякі аспекти церковно-соціальних та економічних питань, які знайшли своє відображення на сторінках друкованих засобів масової інформації православних інституцій. Комплексний підхід у вивченні цих питань має важливе наукове та практичне значення і визначає актуальність досліджуваної проблеми.

Дослідженню історичних умов становлення релігійно-церковних відносин та розвитку релігійної преси в Україні присвячено праці А. Бойко [2], О. Шуби [22], В. Бондаренка [3], А. Стародуба [17]. На підставі динаміки трансформацій релігійної сфери визначив особливості сучасного релігійного життя в своїй дисертаційній роботі А. Юраш [24]. Окремі аспекти економічної діяльності церкви висвітлені у статтях московських дослідників Г. Шмельова [21] і М. Митрохіна [11].

Суспільно-політичні процеси в Україні на початку 90-х рр. минулого століття та утвердження української державності стали основою розвитку динамічного церковного життя. Паралельно з соціально-економічними перетвореннями відбувалися структурні зміни в православних церковних організаціях, які призвели до утворення трьох православних конфесій – Української православної церкви, яка знаходиться у єдності з Московським патріархатом (УПЦ МП), Української православної церкви Київського патріархату (УПЦ КП) та Української автокефальної православної церкви (УАПЦ).

Кожна з цих православних конфесій виробила фундаментальну парадигму суспільно-церковних відносин та напрямів соціального служіння церкви в українському суспільстві.

Важливим чинником церковного життя став розвиток видавничої справи, зокрема періодичних видань, друкування яких протягом часів незалежності здійснювалося прискореними темпами. На сучасному етапі лідерство за кількістю періодики зберігає УПЦ МП (106 видань), на другому місці за темпами її розвитку знаходиться УПЦ КП (31 видання). Через нестабіль-

не фінансове становище кількість періодики УАПЦ залишається незмінною (7 видань).

Православна преса активно реагувала на процеси відродження релігійно-церковного життя. Зокрема, у статті “Збережемо храми – осередки духовності”, опублікованій у газеті УПЦ КП “Голос Православ’я”, приводяться соціологічні дослідження, які свідчать про “помітне зростання релігійного чинника в суспільному житті, посилення його ролі як елемента духовного відродження нації (нині кожен третій громадянин України вважає себе віруючим). Тому не дивно, що цей процес супроводжується побудовою та відновленням значної кількості храмів як осередків духовності” [12, с. 5].

Можна вказати хоча б на факт кількісного зростання храмів, монастирів, збільшення релігійних громад, що супроводжувалося і якісними змінами – зростанням релігійності населення, впливу православної церкви на сучасне українське суспільство. Так, якщо у 1990 р. Україна мала 6,5 тис. православних громад, то наприкінці 2008 р. їх кількість збільшилась майже у 2,6 рази і досягла 16,7 тисяч, з яких 11,4 тис. громад належить УПЦ МП, 4,1 тис. – УПЦ КП, і 1,2 тис. – УАПЦ. Загалом за роки незалежності було збудовано більше 3 тис. православних храмів.

Огляд православної преси свідчить про те, що православні конфесії надають великого значення одній із основних своїх місій – соціальному служінню. Основні напрями цієї діяльності включають: надання підтримки незахищеним верствам населення, турбота про дітей, робота з молоддю і військовослужбовцями, допомога людям похилого віку, інвалідам та безпритульним, допомога людям з обмеженими фізичними й розумовими можливостями, допомога ВІЛ-інфікованим, наркозалежним, ув’язненим та ін.

Ці питання досить широко висвітлюються на сторінках як загальноукраїнської, так і єпархіальної періодики всіх православних юрисдикцій.

Основні положення із суспільно значущих проблем і церковно-соціальних питань УПЦ МП подала в документі “Основи соціальної концепції Української православної церкви”, що був ухвалений Ювілейним архієрейським собором РПЦ та Архієрейським собором УПЦ МП. Цей документ ґрунтується на положеннях соціальної концепції РПЦ, яка була прийнята Архієрейським собором РПЦ у 2000 р. “Основи” встановлюють за-

вдання церкви у сфері сімейної і суспільної моралі, ставлення до проблем охорони здоров'я, біоетики, екології та інших [13].

Для координації благодійних ініціатив в УПЦ МП з квітня 2000 р. функціонує Синодальний відділ з благодійності та соціального служіння. За період з 1999 до 2004 року відділом було реалізовано понад 60 соціальних проектів на загальну суму близько 1,5 млн. грн. [10, с. 61]. Реалізацією соціальних і благодійних програм займається також Синодальний відділ “Місія соціальної допомоги дітям”.

У кількох випусках “Вісника” прес-служби УПЦ за 2009 р. соціальному служінню УПЦ МП відведено спеціальні розділи. Наприклад, у випуску 91 цього видання зустрічаємо підбірку матеріалів про проведення Харківською і Дніпропетровською єпархіями благодійних акцій на підтримку онкохворих дітей. Там само розміщена концепція УПЦ МП розвитку паліативної допомоги в Україні, яка в сучасному розумінні розглядається як комплексна система заходів медичного, соціального, духовного і психологічного характеру на підтримку тяжкохворих людей [4, с. 24 – 29].

Значна увага питанню соціального служіння церкви приділяється в газетах “Таврида Православна” Кримської єпархії, “Летопись Православ'я” Запорізької єпархії, “Світло Православ'я” Львівської єпархії та інших. Як додаток до газети “Світло Православ'я” Львівської єпархії два рази на рік виходить газета “Помилуй і Спаси” для ув'язнених. До 2001 р. у вигляді додатка виходила також газета для військовослужбовців “На варті”. У газеті “Летопись Православ'я” Запорізької єпархії розміщено інтерв'ю архієпископа Василя (очолював єпархію до квітня 2009 р.) з нагоди 10-річчя єпархії, де він акцентував увагу на традиціях милосердя, які розвиває єпархія. Зокрема, під патронатом єпархії відкрито дитячий будинок для дітей-сиріт, влітку функціонує православний дитячий табір відпочинку, щотижня церковні приходи і монастирі годують безкоштовними обідами більше 4 тис. безпритульних та бідних людей [22, с. 8 – 9].

У журналі “Спасите наши души!” за 2007 р., який видається у м. Дніпропетровську за благословенням Дніпропетровського митрополита Іринія (засновник – приватне підприємство “Суворов”), розміщено інформацію про проведення в єпархії практичного семінару з церковної соціальної роботи у межах “Основ”. За результатами роботи семінару його учасники дійшли висновку, що

соціальної діяльності церкви потрібен системний підхід [6, с. 3]. У газеті “Таврида Православная” досить часто можна зустріти матеріали з питань розповсюдження православних духовно-моральних традицій у сучасній медицині. Так, у грудневому номері цієї газети за 2008 р. розміщено публікацію про діяльність Товариства православних лікарів Криму ім. святиителя Луки [19, с.3 – 4].

Періодика УПЦ МП також переймається іншими проблемами соціального служіння церкви.

Офіційна позиція УПЦ КП щодо проблем сучасного суспільства знайшла своє відображення в декларації “Церква і світ”, яка була прийнята на Ювілейному помісному соборі церкви 9 – 10 січня 2001 року. Декларація складається з 16 розділів, з яких майже половина присвячена проблемам соціального служіння церкви [5].

Серед життєво значущих соціальних завдань УПЦ КП приділяє значну увагу церковній духовній опіці військовослужбовців. Так, всеукраїнська газета цієї церкви “Голос Православ'я” за червень 2007 р. повідомляла про проведення першого з'їзду військових священиків (капеланів) України. Як зазначав учасник з'їзду, президент Всеукраїнського міжконфесійного релігійного християнсько-військового братства Сергій Лисенко “ця подія буде здатна зрушити з мертвої точки процес впровадження інституту військового священства” [20, с.4]. У першому числі духовно-просвітницького журналу для молоді “Агнец” серед інших цікавих статей соціальної тематики було започатковано рубрику “Армія як вона є...”, яка знайомить читачів із сьогоденням Збройних Сил України [1, с. 28 – 31]. Цей новостворений журнал УПЦ КП став дороговказом та підтримкою для православного молодіжного руху.

У журналі “Церковні дзвони” Львівської єпархії УПЦ КП за 2006 р. було розміщено публікацію, яка присвячена проведенню у м. Львові семінару-наради з питання обговорення директиви Міністра оборони України “Про впорядкування питань задоволення релігійних потреб військовослужбовців Збройних Сил України”. У цьому заході взяли участь представники МО України, УПЦ КП, УПЦ МП, УАПЦ, УГКЦ, а також президент американської гуманітарної організації “Оливкова гілка” та інші [9, с. 16 – 18].

Періодика УПЦ КП систематично подає також багато інших матеріалів на злободенні теми соціального спрямування, які роз-

міщаються як у вигляді інформативних повідомлень у рубриці новин, так і окремим тематичним блоком. Це свідчить про те, що питання соціального служіння залишається для церкви досить актуальним.

В УАПЦ відсутній відповідний документ, який би регламентував соціальну діяльність цієї церкви. Проте на Помісному соборі УАПЦ, який відбувся 14 – 15 вересня 2000 р., прийнято ухвалу “Православна парафія як осередок апостольського служіння Христової Церкви”. В ухвалі серед інших завдань православної парафії значна увага приділяється соціальній і добродійній діяльності цього головного осередку церковного служіння [7, с. 99 – 101].

У періодиці цієї церкви публікації з церковно-соціальних питань також зустрічаються досить часто. У журналі “Рідна церква” Івано-Франківської єпархії УАПЦ за 2004 р. привертають до себе увагу матеріали соціологічного дослідження, проведеного на замовлення Державного комітету у справах релігій України. Внаслідок цього дослідження з’ясовано, що “у більшості громадськість виступає за розширення присутності Церкви у двох гранично важливих сферах соціалізації – у школі і Збройних Силах” [15, с. 7 – 8]. Це підтверджує важливість суспільно-значущих проблем і спонукає православні конфесії до активізації соціальної діяльності.

Отже, внаслідок аналізу православної преси можна констатувати, що всі православні інституції приділяли значну увагу висвітленню питань соціального вчення церкви. На відміну від “Основ” УПЦ МП декларація УПЦ КП “Церква і світ” охоплює всі сторони діяльності цієї церкви у зазначеній сфері. Положення декларації більш змістовні й обґрунтовані. УАПЦ не має затвердженого положення, що регулює її церковно-соціальну діяльність.

Для багатьох релігійних організацій проблема власного економічного виживання постає більш гостро, ніж вирішення питань здійснення соціальних проектів. Будівництво та відновлення храмів, проведення благодійних акцій, здійснення соціального служіння потребує значних фінансових ресурсів.

Більшість економічних питань регулюються статутом православної церкви. На прикладі статуту про управління УКП КП з’ясуємо основні групи джерел церковного прибутку, які зафіксовані у розділі “Фінанси і майно”. Вони включають: пожертви

при звершенні богослужінь, таїнств, треб і обрядів; добровільні пожертви фізичних і юридичних осіб, державних, громадських та інших підприємств і організацій; кошти від розповсюдження предметів православного релігійного призначення і православної релігійної літератури; відрахування синодальних установ, єпархій, парафій, монастирів та ін.; надходження, від підприємницької діяльності установ, підприємств УПЦ КП [18]. Ці основні джерела прибутку характерні і для інших православних конфесій.

Проте офіційні відомості щодо фінансово-господарської діяльності і бюджету українських православних церков в православної періодиці практично не зустрічаються.

У своїх інтерв'ю предстоятель УПЦ КП Філарет (Денисенко) у контексті загальноцерковних проблем частково торкався економічних питань. Наприклад, відповідаючи на запитання щодо грошових надходжень, він зазначав, що “ті, хто вносить свої пожертви на будівництво, не хочуть оприлюднювати цього, тому вирахувати загальну цифру важко...” [8, с. 5, 8]. У газеті “Полісся Православне” Житомирської єпархії УПЦ КП за 2008 р. зустрічаємо публікацію “Чи повинна бути оплата за церковні треби”. Її автор вважає, що до цього питання треба підходити з розумінням, крім того, що ціни на церковні треби не є завищеними [14, с. 2].

У Київській патріархії УПЦ вважають, що значний прибуток УПЦ МП має також від близького зарубіжжя – Росії. Здійснюючи поставки предметів церковної утворі із ХПП Софріно (підприємства в Росії), РПЦ розглядає Україну як ринок збуту своєї продукції. За рахунок цього УПЦ МП має значні грошові надходження. Непогані дивіденди приносить церквам здача у оренду приміщень. Такі активи має УПЦ МП у кількості 550 приміщень, у УПЦ КП ці резерви значно менші – усього 62 приміщення [16, с. 54].

Значні кошти залишають паломники, які відвідують святі мощі та чудотворні ікони у Києво-Печерській, Почаївській та Святогорській лаврах, які належать УПЦ МП.

УПЦ МП вважає майно релігійних організацій особливою формою власності, основним компонентом формування якого є добровільна жертва віруючих людей. Положення, що відбивають ставлення церкви до матеріальної сфери людського життя, викладені у таких розділах “Основ”: “Праця та її плоди” (VI) та “Власність” (VII). До основного кола питань, де перетинаються інтереси релігії та економіки, належать форми власності, майно

релігійних організацій, розподіл матеріальних засобів та інші [13, с. 29 – 33].

Серед витрат православних церков значну частину займає будівництво храмів, купівля майна, комунальні послуги. За роки незалежності України на спорудження 3 тис. храмів пішло приблизно 6 млрд. грн (із розрахунку в середньому 2 млн. грн. на кожний храм). Суттєві видатки у церков на утримання навчальних закладів. Зокрема, у УПЦ МП їх 19, у УПЦ КП – 16, у УАПЦ – 7. Так, утримання одного семінариста сягає приблизно 4,5 тис. грн на рік.

Великі кошти вкладають сьогодні всі православні конфесії у видавничу справу, зокрема, друкування газет і журналів, а також випуск релігійних програм на телебаченні і радіо.

У менш вигідному економічному становищі порівнянно з православними церквами УПЦ МП і УПЦ КП знаходиться УАПЦ. Ця церковна інституція в основному розраховує на добровільні пожертви мирян та допомогу УПЦ у США.

Таким чином, у розширенні інформаційної інфраструктури православні інституції вбачали, перш за все, вагомий чинник своєї місіонерської та соціально-духовної діяльності. На сучасному етапі православними конфесіями України створено понад 53 відсотки загальної кількості релігійних громад, питома вага їх друкованих видань становить майже 40 відсотків у загальній кількості періодики всіх релігійних організацій.

Для всіх рівнів церковної ієрархії характерні практично однакові джерела прибутку, але найбільші масштаби економічної діяльності з огляду як на об'єктивні, так і суб'єктивні причини мають УПЦ МП і УПЦ КП. Вони видають найбільшу кількість православних періодичних видань – 106 і 31 відповідно. Через обмежені фінансові можливості УАПЦ не має змоги належним чином розвинути видавничу діяльність, але перспективи щодо укріплення економічної бази у цієї церкви сьогодні є.

Список використаних джерел та літератури

1. Беляєв Є. Армія як вона є... / Є. Беляєв, Н. Коритна // Агнець. – 2008. – № 1. – С. 28–31.
2. Бойко А. Преса православної церкви в Україні 1900–1917 рр. / А. Бойко // Культура. Суспільство. Мораль. – Дніпропетровськ : Дніпропетровський університет, 2002. – 308 с.
3. Бондаренко В. Українська православна церква в новому по-

літичному інтер'єрі / В. Бондаренко // Людина і світ. – 1991. – № 4. – С. 31–35.

4. Вісник прес-служби УПЦ. – 2009. – № 91. – С. 24–29.

5. Декларація Ювілейного помісного собору УПЦ КП “Церква і світ” [Електронний ресурс]. – Режим доступу :

6. http://www.cerkva.info/static/pom_sob_2001.html

7. Диханов В. Церковной социальной деятельности нужен системный подход / В. Диханов // Спасите наши души! – 2007. – № 7. – С. 3.

8. Діяння Помісного собору Української автокефальної православної церкви. – К., 2000. – С. 99–101.

9. Єленський В. Патріарх Київський і всієї Руси-України Філарет: “Грошолоубство – причина всіх сварок, які є в церковному житті” / В. Єленський // Голос Православ'я. – 2008. – № 2. – С. 5, 8.

10. Кашлюк Т. Українська Церква та військо України / Т. Кашлюк // Церковні дзвони. – 2006. – № 9. – С. 16–18.

11. Митрофан. Под омофором его блаженства / архієп. Митрофан // Православний вісник. – 2006. – № 1. – С. 47–68.

12. Митрохін М. Російська православна церква як суб'єкт економічної діяльності / М. Митрохін // Людина і світ. – 2000. – № 7. – С. 20–31.

13. Овсієнко В. Збережемо храми – осередки духовності / В. Овсієнко // Голос Православ'я. – 2003. – № 24. – С. 5.

14. Основи соціальної концепції Української православної церкви. – К., 2002. – 80 с.

15. Преображенський А. Чи повинна бути оплата за церковні треби / А. Преображенський // Полісся Православне. – 2008. – № 6. – С. 2.

16. Рідна церква. – 2004. – № 3–4. – С. 7–8.

17. Соломко І. Почем звонит колокол / І. Соломко // Кореспондент. – 2005. – № 47. – С. 51–54.

18. Стародуб А. Православна періодика в Україні : тенденції розвитку / А. Стародуб // Людина і світ. – 2001. – № 4. – С. 28–31.

19. Статут про управління УПЦ КП [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.cerkva.info/static/statut.html>

20. Голос Православ'я. – 2008. – № 2. – С. 5, 8.

21. Таврида Православная. – 2008. – № 23. – С. 3–4.

22. Трофимлюк О. Перший з'їзд військових священників (капеланів) України / О. Трофимлюк // Голос Православ'я. – 2007. – № 11. – С. 4.

23. Шмелев Г. Русская православная церковь, ее деятельность и экономика до и после 1917 года / Г. Шмелев // Вопросы истории. – 2003. – № 11. – С. 36–51.

24. Шуба О. Релігія в етнонаціональному розвитку України (політичний аналіз) / О. Шуба. – К. : Криниця, 1999. – 324 с.

25. Шуляк Д. К 10-летию Запорожской епархии / Д. Шуляк // Летопись Православия. – 2002. – № 6. – С. 8–9.

26. Юраш А. В. Українська церква у контексті сучасних політико-конфесійних та комунікативних процесів (історико-політологічний аспект) : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. політол. наук : спец. 23.00.01 “Теорія та історія політичної науки” / А. В. Юраш. – Львів, 1996. – 23 с.